

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ГЕНДЕРНОГО АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Вибір предмету вивчення, побудова теорій і гіпотез, їх використання, отримані результати залежать від обраної методології. У сучасній політології існує багато методологічних підходів. Серед них найбільш часто дослідники використовують наступні: інституційний, біхевіористичний, структурно-функціональний, теорію раціонального вибору.

Інституційний підхід у політичній науці є одним із самих давніх. Він панував досить довго, до 30-х років ХХ століття був домінуючим у США і Великобританії. Основну увагу його представники надавали вивченню важливого аспекту політичного процесу – політичним інститутам. Аналізувались лише ті, які мали формально-правовий характер. Виходили із таких тез: конкретність досліджуваних інститутів, незалежність існування законів, формальних норм і їх впливу на політичну систему.

Політична система кожної країни перебуває у постійному реформуванні: вдосконалюючи свою внутрішню структуру, опираючись на успішний міжнародний досвід. Політична система України є елементом світової політичної системи. Вона не може не приймати вимоги світової спільноти щодо змін, які рекомендовані міжнародними інституціями. Головними напрямками реформування політичної системи України у контексті сталого розвитку виступають її основні елементи: державні структури і інституції громадянського суспільства.

Порівняльний аналіз А.Лейпхарта щодо вивчення демократичних політичних систем показав, що тип виборчої системи пов'язаний із розвитком партійної системи, виконавчої влади і типом відносин між виконавчою владою і законодавчим органом. Історичні типи демократії – це:

1. Президентська форма правління + мажоритарна виборча система (США).
2. Парламентська форма правління + мажоритарна виборча система (Австралія, Британія, Індія, Канада).
3. Президентська форма правління + пропорційна виборча система (країни Латинської Америки).
4. Парламентська форма правління + пропорційна виборча система (Західна Європа-Австрія, Бельгія, Данія, Фінляндія, Німеччина, Італія, Нідерланди, Норвегія, Швеція).

Демократична форма не найкраща, але найкраща з тих, яку на сьогодні винайшло людство. Ця теза не викликає заперечень. Найбільш важливе дискусійне питання – це якість демократії. Термін якість означає ту степінь, в якій та чи інша система відповідає таким нормам, як представництво, відповідальність, рівність, участь. Результати його дослідження видно на таблиці Р.Даля [6,с.428]. Країни Латинської Америки не взяті до уваги дослідником, внаслідок низького рівня економіки.:

(таблиця 1)

	Предс тавництво жінок, %	Підтримк а в області підтримки сім'ї	Участь у голосуванні,%	Показник демократії за Р.Далем
Президен тська форма правління + мажоритарна виборча система (США)	4,1	3,0	54,2	3,0
Парлам ентська форма правління + мажоритарна виборча система (Австралія, Британія, Індія, Канада)	4,0	2,5	75,3	<u>4,8</u>
Парлам ентська форма правління + пропорційна виборча система (Західна Європа- Австрія, Бельгія, Данія, Фінляндія, Німеччина, Італія, Нідерланди, Норвегія, Швеція)	<u>16,4</u>	<u>7,8</u>	<u>84,5</u>	2,2

Показник якості демократії за Р.Далем: свобода друку, свобода асоціацій, конкуруючі партії, сильні партії, групи інтересів, ефективні легістратури, тобто представницькі органи влади і місцевого самоврядування. А.Лейпхарт зазначає, що парламентсько-пропорційна форма демократії виглядає краще основних її альтернатив, тому ігноруючи цю форму творці нових конституцій зробили б погану послугу своїм країнам.

Наразі, хочу зазначити, що в Україні новий парламент 2006 року буде обиратися на пропорційній основі та постійне обговорення конституційної реформи в парламенті свідчить про те, що наша політична система буде розвиватися у сторону парламентської республіки.

Політика існує на різних рівнях: мега, макро і мікрорівні. *Мегарівень* – це міжнародні інституції, які багато зробили для вироблення і утвердження

механізмів рівності прав і можливостей. Однак, посткомуністичні країни не завжди можуть ними скористатися у повній мірі. На заваді цьому в Україні, зокрема, залишки тоталітарних режимів і наявність авторитарних тенденцій. Гендерну рівність неможливо утвердити без злагоджено функціонуючих структур по вертикалі і горизонталі політичної влади. *Макрорівень*, національний механізм, завжди буде багатограним і специфічним. Все залежить від конкретної ситуації у кожній із країн. Крім того, ці механізми будуть змінюватися залежно від часу, традицій суспільства, можливостей і волі політичної влади. У різних країнах застосовуються різні механізми досягнення гендерної рівності: спеціальні міністри, держсекретарі (Австрія, Люксембург, Туреччина); міністри, що займаються цими питаннями поряд з іншими (Німеччина, Бельгія); комісії, ради та комітети глобального характеру, як правило, підзвітні президенту або прем'єр-міністру (Данія, Греція, Португалія, Словенія); підрозділи управління або структури всередині профільного міністерства, наприклад, праці, соціального устрою, суспільних справ, суспільного розвитку, культури, юстиції, зв'язку, справ сім'ї та дитини, а також комітети у справах охорони здоров'я, молоді, спорту, населення (Іспанія, Франція, Фінляндія, Нідерланди, Великобританія, Швеція, Кіпр, Мальта, Норвегія, Польща, Швейцарія) – все це є механізмами впровадження гендерної рівності. Докладніше про це йдеться у монографії "Гендерні стратегії сталого розвитку України"[1].

Наступним методологічним підходом для аналізу політичних процесів є **біхевіористичний**. Основний розквіт його припав на 50-60-і роки ХХ століття. Основна увага приділялась не політичним інститутам, а механізмам здійснення влади. Предметом їх вивчення є політична поведінка на індивідуальному і соціальному рівні. Застосувавши цей підхід, ми побачимо, що крім створення спеціалізованих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування на національному рівні для досягнення гендерної рівності вирішуються завдання впровадження гендерної рівності на *мікрорівні*, тобто утвердження гендерної свідомості та культури на індивідуальному рівні. Це відповідно призведе до змін у політичній поведінці. Цей важливий процес є складним, бо зміна стереотипів, традиційних установок завжди є нелегким завданням. Наша цивілізація розвивалась таким шляхом, як слушно зауважує Т.Мельник, що головним актором суспільного та державного життя був чоловік [5,с.14]. Міждержавні конфлікти, війни, тоталітарні, авторитарні режими, опиралися і трималися на підкоренні, насильстві, пригніченні та потребували більш фізично сильну особистість. У цій ситуації чоловік виступав головним протагоністом, а поведінка жінки була пов'язана переважно з мирним становищем домівки. Відповідно вона розглядалася як слабка істота.

Нині у результаті значних соціальних змін відбувається процес не лише засвоєння, а й вироблення нових норм соціально-статевих відносин. Сучасний період трансформації всіх сфер і форм соціального життя в Україні вводить чоловіка і жінку в нове середовище, де відбувається їх ресоціалізація. Проходить зміна у гендерній культурі чоловіка і жінки, їх

взаємовідносинах. Чоловіки і жінки мають однакові права і обов'язки, а отже мають мати однакову відповідальність. Основним джерелом гендерної різниці є соціальні норми і стереотипи, які прищеплюються нам суспільством. Вони укоренились у нашому культурному середовищі, їх можна легко побачити у літературних творах, фільмах, телепередачах, в різних видах діяльності, яку здійснюють жінки і чоловіки. Люди бажають бути соціально коректними і тому сприймають закладені норми майже автоматично.

Говорун Т.В та Кікінежді О.М. [2, с.142] у главі "Характер гендерних ролей" поставили питання щодо визначення країни як фемінною чи маскулінною. Вони опираються на дослідження Дж.Говстида, яке було організовано в 90-і роки ХХ століття. Було досліджено 150 країн і здійснювалось за такими параметрами: розподіл влади, індивідуальний доступ до неї, індивідуалізм-колективізм у між статевій взаємодії, поширеність маскулінності-фемінності як статевостереотипізованих моделей поведінки.

Маскулінність країни тлумачилася як домінуюча орієнтація чоловіків і жінок на агресивну, жорстку поведінку, сфокусовану на досягненні матеріального успіху. Фемінність – як пошанування ними поступливої, дружньої поведінки, що забезпечує якість життя для кожного незалежно від статі. Враховувались різні показники – бажана робота, заробітки, відновини з колегами, умови праці, освіту, свободу тощо. Маскулінні риси – це наполегливість, сила волі, рішучість, сміливість, уміння керувати іншими. Фемінні – схильність до емоційно-теплих стосунків, опікування, догляду, чуйність, відданість, психологічна підтримка. Провідний критерій для маскулінності – перевага егоцінностей над соціальними, тобто персональних орієнтацій над цінностями для інших. Маскулінними виявилися Японія, Німеччина, США, Венесуела, Великобританія, Мексика, Італія, Філіппіни, Швейцарія, Австрія. Фемінними – Швеція, Данія, Норвегія, Франція, Фінляндія.

Незважаючи на це, опитування громадськості показують, що ситуація у напрямі розвитку гендерної рівності покращується. Є багато сфер життєдіяльності людини, як то розподіл домашніх обов'язків, зображення чоловіків і жінок у ЗМІ, різниця в оплаті праці тощо, які свідчать про те, що зміни повинні бути ще більшими.

Структурно-функціональний підхід полягає в тому, що політичну систему ми розглядаємо як сукупність структурних елементів, які виконують певні функції. Сьогодні є дуже важливою проблема законотворчого процесу щодо забезпечення рівності прав і рівних можливостей жінок і чоловіків, заснованого на тому, що права жінки є невід'ємною частиною загальних прав людини. Рівність прав та свобод людини і громадянина незалежно від статі визначається і гарантується Конституцією України, іншими законодавчими актами. Зокрема, стаття 24 Конституції України проголошує, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Сучасні реалії свідчать про те, що багато сфер нашого суспільства і державних структур потребують реформування для вирівнювання можливостей реалізації жінки та чоловіка. Щодо політичної сфери, то можливості жінки не є однаковими із можливостями чоловіка. Чим вищий рівень прийняття рішень, тим менше там жінок. Одним з важливих критеріїв розвитку гендерної рівності є суспільно-політичне ставлення до жінки. Ми особливо звертаємо увагу на цю проблему, бо саме у цій сфері гостро відчувається гендерна нерівність.

Шляхи досягнення гендерної рівності полягають в наступному:

1. Бачення в жінці суб'єкта політики, а не лише пасивного об'єкта.
2. Реорганізацію функціональної діяльності політичних структур суспільства, їх розвиток в демократичному напрямі.
3. Розширення політичних і правових аспектів, тобто конституційне і правове відображення можливості участі жінок у формуванні і функціонуванні представницьких органів влади, діяльності органів державного управління і всієї системи державного функціонування.

У незалежній Україні на вищому законодавчому та виконавчому рівнях прийнято ряд концептуальних документів та цільових комплексних програм, спрямованих на поліпшення становища сім'ї, жінок, охорони материнства та дитинства, покращення соціально-демографічної ситуації. В 1996 році засновано Міністерство у справах сім'ї та молоді, яке в 1999 році реорганізовано у Державний комітет у справах сім'ї та молоді, у складі якого існувало Управління у справах жінок. При Комітеті діяли як консультативно-дорадчі органи: Координаційна рада жінок та Гендерна рада. Зміни владних структур відображають не лише орієнтацію на демократичні країни і врахування міжнародного досвіду, але і вплив вітчизняного жіночого руху на державотворення. У 2000 році в зв'язку із формуванням нового Кабінету міністрів змінюються і державні структури. У 2001 році Державний комітет у справах сім'ї та молоді реорганізований у Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму, а у 2002 році знову набуває попереднього статусу. У 2004 році Комітет отримав статус Міністерства указом Президента від 6.02.2004 року №166/2004 про реорганізацію. У структурі Міністерства існують Управління сімейної політики. При Управлінні є відділ гендерної політики та взаємодії з жіночими громадськими організаціями. Державна політика гендерної рівності реалізується згідно Постанови від 6.05.2001 року №479 про Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності у суспільстві на 2001-2005 р.

Тобто, певні зрушення у державних структурах України у напрямку вироблення механізмів утвердження гендерної рівності є, але необхідні системні зміни для запровадження дієвого ефективного механізму.

Серед способів забезпечення гендерної рівності у політичній сфері, більш повного представництва жінок у законодавчій владі є пропорційні і змішані виборчі системи. Дуже низький прохідний бар'єр або його відсутність у системі пропорційного представництва також сприяють повнішому представництву груп у парламенті, які представлені слабо або

зовсім. Основний спосіб забезпечення жінок у парламенті – квоти для мінімуму місць у парламенті. Такі квоти застосовуються як перехідний механізм з метою підготовки громадської думки до усвідомлення необхідності ширшого представництва жінок. Виборче законодавство може вимагати від партії висувати кандидатами певну кількість жінок. Політичні партії можуть самі встановлювати власні неофіційні квоти для жінок-кандидатів. Це найбільш поширений механізм забезпечення активної участі жінок у політичному житті країни, який використовується партіями в багатьох країнах світу: ПАР, Аргентині, Болівії, Мексиці, Лейбористськими партіями в Австралії і Великобританії, а також у Скандинавії. В Україні у 2004 році прийнятий новий виборчий закон на пропорційній основі. На нашу думку, у гендерному аспекті він вимагає вдосконалення. Включення жінок-кандидатів у партійні списки на прохідні місця поліпшить ситуацію у державно-політичній сфері, а також можливості і відповідальність і жінок, і чоловіків за прийняті рішення.

Теорія раціонального вибору була покликана подолати недоліки біхевіористичного, структурно-функціонального підходу і інституційного підходів. У політичну науку ця теорія прийшла із економічної теорії. Прихильники цього підходу вважають, що політика і суспільство в цілому вторинні по відношенню до індивіда. Саме вони виробляє своєю діяльністю інститути і відносини, тому інтереси визначаються саме ним самим. Егоїзм індивіда, тобто намагання отримати максимальну вигоду при мінімумі зусиль, спрямують його на те, що він обере вигідніший шлях для себе. Маврацію Р.Емерсон [3,с.23], кажучи, що "кращі з людей поєднують в своїй особистості і чоловіче, і жіноче". До того ж доведено доцільність рівного представництва жінок у будь-якому колективі – виявилось, що японська ідея про більшу ефективність одностатевих колективів немає слушності. Вона усуває додатковий стимул досягати кращих результатів – стимул, закладений на підсвідомому рівні. Лавриненко Н.В. [4,с.20] наводить дослідження Маргарет Мід "Стать і темперамент" 1935 року, яке розбило вщент уявлення по тих судженнях, що чоловіки і жінки самою природою створені для певних ролей. Вона приступаючи до дослідження сама була переконана в тому, що роль чоловіка заробляти гроші і кормити сім'ю, а жінка повинна займатись сім'єю. Такий розподіл ролей, думала Мід, внаслідок вродженої різниці між чоловіками і жінками. Отримані у Новій Гвінеї дані були зовсім іншими. Так, якщо у племені арапеші і чоловіки, і жінки головною метою життя вважають виховання майбутнього покоління, розділяючи порівну батьківські обов'язки, то у племені тчамбулі інше. Жінки цього племені управляють суспільством, ловлять рибу, займаються ткацтвом, торгують, а чоловіки займаються мистецтвом, влаштовують свята, прикрашають власну персону. Тому, М.Мід зробила наступний висновок: статеві відмінності використовуються суспільством як основа для диференціації суспільства, але сутність цих ролей не являється біологічно обумовленою, гендерні ролі склались внаслідок культурних і соціальних відмінностей. На сьогодні ще рано говорити про тенденцію появи жінок-лідерів, що актуально для України, але в міру

зростання у жінок вільного часу, їх освіченості та збільшення питомої ваги участі у політичному житті, зростатиме ймовірність появи жінок-лідерів. Для досягнення подібного стану необхідне бажання самих жінок та їх розуміння чоловіками, які реально продовжують управляти державою.

Таким чином, до гендерного аналізу політичної системи доцільне поєднання таких методологічних підходів, як інституційний, біхевіористичний, структурно-функціональний та теорію раціонального вибору, що дасть змогу об'єктивного дослідити дану проблему.

1. Гендерні стратегії сталого розвитку України / За наук.ред. Л.С.Лобанової. – К.: Фенікс, 2004.-432 с. **2.** Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерна психологія: Навч. посібник.-К.: Видавничий центр "Академія", 2004.-308 с. **3.** Женщины штурмуют парламентские высоты // За рубежом.- 1999.-№11.-С.3-4. **4.** Лавриненко Н.В. Женщина: самореализация в семье и обществе(гендерный аспект).-К.:ВИПОЛ,1999.-172 с. **5.** Мельник Т. Гендерна політика в Україні.-К.: ПРООН, 1999.-91 с. **6.** Политология: хрестоматия / Сост. проф. М.А.Василик, доц. М.С.Вершинин.- М.: Гардарики, 1999.-843 с.